

составительный анализ переводной тринитарной терминологии, использованной в одних и тех же текстах разными языками, демонстрирует зависимость интерпретации этой переводной терминологии от языка оригинала. Адекватность перевода часто мотивирована степенью развита профессионального стиля в литературных языках – переводных языках этих текстов.

Ключевые слова: профессиональный стиль, профессиональный перевод, глагол *ὀρίσθαι*, древнегреческие тринитарные термины, концептуально-трансцендентная эквивалентность.

Лит. 15.

Постановка проблеми. Перекладність давньогрецької тринітарної термінології IV століття як об'єкт перекладознавства спирається на теоретико-методологічну базу загальної теорії перекладу. Проблематику давньогрецької тринітарної термінології IV століття як мовних засобів конфесійного стилю не слід вважати новою, а як таку, що переживає етап свого відродження. Сьогодні в українській літературній мові серед семи конфесійних стилів учені виокремлюють конфесійний стиль як історично сформований, суспільно усвідомлений різновид загальнонаціональної мови, який різниться від інших функціональних стилів принципами відбору та організацією мовних засобів і самими мовними засобами відповідно до сфер спілкування.

Серед завдань *критики конфесійного перекладу* основним є надання оцінки новим перекладам та створення теоретичної бази існуючих теорій еквівалентності перекладу термінології конфесійного стилю. Одним із найважливіших критеріїв оцінки якості перекладу давньогрецької тринітарної термінології є досягнення *концептуально-трансцендентної еквівалентності* [4]. Окрім цього ключового критерію критика конфесійного перекладу спирається на принципи та критерії оцінки якості перекладу, розроблені загальною теорією перекладу.

Гіпотеза цього дослідження ґрунтується на припущенні, що при типології перекладу слід виходити з положення, що інформація, яка міститься в текстах конфесійного стилю буває трьох видів: 1. інформація першого роду – концептуально-трансцендентна, догматично істинна інформація в рамках неухильного вчення конкретної релігійної деномінації, внутрішню форму якої не може бути змінено чи видозмінено залежно до вимог сучасного суспільства та науково-технічного прогресу і яку слід сприймати як незмінну та таку, що є поза часом; «2. інформація другого роду – предметно-логічна, об'єктивна інформація, тобто думки автора про оточуючий світ; 3. інформація третього роду – суб'єктивна інформація: оцінна, емоційна інформація, тобто почуття, емоції, настрій автора» [3, 9].

Аналіз досліджень. Українську релігійну термінологію у різних аспектах досліджували Г. В. Баран (віршована молитва), С. В. Бібла (церковна термінологія), Г. В. Наконечна, В. В. Німчук (біблійна термінологія), Ю. С. Осінчук (богослужбово-обрядова лексика), Н. В. Пуряєва (церковно-обрядова термінологія), Ю. О. Чернишова (переклад сучасних італійських релігійних текстів); концепти конфесійного стилю вивчали Т. П. Вільчинська, Г. Т. Кузь, П. В. Мацьків, Н. О. Мех, М. В. Скаб (богословська термінологія); проблеми перекладу, номінації, систематизації та усталення українських релігійних термінів досліджували С. М. Білик (релігійно-філософська термінологія Григорія Богослова), І. В. Грималовський (християнсько-релігійна термінологія), Л. А. Закреницька (англійська богословсько-християнська терміносистема), Є. Г. Жерновой (релігійна термінологія на матеріалі сучасної французької мови); церковнослов'янськи в українській мові вивчали В. Б. Задорожний, М. Лесів, Т. В. Новікова; вплив конфесійного стилю на художню літературу розглядали С. С. Аверинцев, О. І. Білецький, О. Ю. Курганова, Н. М. Сологуб. Критику конфесійного перекладу знаходимо в працях

митрополита Іларіона (Огієнка), В. В. Німчука, М. Петровича, Н. Пуряєвої, А. Ясіновського та інших. Українську християнську богословську терміносистему в лексичному, лексикографічному, семантичному, семіотичному, історичному та жанрово-стилістичному аспектах вивчали С. Богдан, Л. Вороновська, С. Гарбуз, Я. Джоганик, Г. Дидик-Меуш, У. Добосевич, О. Іващенко, З. Каспришин, М. Кольбух, З. Куньч, І. Лопушинський, Т. Маркотенко, О. Магушек, Л. Осташ, Н. Піддубна, Л. Полюга, М. Приймич, О. Прискока, К. Сімович, М. Скаб, Л. Струганець, Г. Тимошик, М. Фабіан, Л. Федаш, П. Чучка, І. Шевченко, М. Штець, О. Ясіновська. Цінними для цього дослідження є також праці Ю. Найди, Т. Некряч та Ю. Чалої.

Мета статті: з'ясувати причини неадекватностей перекладу давньогрецької тринітарної термінології середини IV століття у сучасних перекладних текстах різними мовами із застосуванням концептуально-трансцендентної еквівалентної як головного критерію оцінки якості конфесійного перекладу.

Виклад основного матеріалу. Давньогрецькі тринітарні терміни середини IV століття є мовними одиницями «конфесійного стилю». Термін «конфесійний стиль» ужито з огляду на його семантико-смыслову наповнюваність, що відображає суспільне функціонування будь-якої релігійної деномінації (конфесії) в Україні через літературну форму вираження в усній та писемній спадщині (обрядів, догмату, учення представників тієї чи іншої конфесії). Враховано також його частіше уживання в українській літературній мові у порівнянні з іншими термінами-синонімами.

У світовій критичі *конфесійного перекладу* відома зорієнтованість на переклади Біблії. У галузі критики біблійного перекладу побачило світ чимало фахових праць з критики біблійного перекладу, найвагомішим з яких є перекладознавчий доробок Ю. Найди [10].

Біблійний переклад є складовим компонентом конфесійного перекладу [4]. Це співвідношення конфесійного та богословського перекладу базується на умовній класифікації «конфесійного перекладу» на такі його різновиди, як: 1) богословський (апологетичний, догматичний, доктринальний, канонічний, проповідницький); 2) біблійно-екзегетичний; 3) аскетичний; 4) моральний; 5) церковно-літургійний (церковно-обрядовий); 6) естетико-ліричний. Усі ці різновиди перекладу співвідносяться з конфесійним перекладом як часткове із загальним. Ця класифікація спирається на структурну ієрархію, що існує всередині конфесійного стилю з умовним поділом на підстилі та відповідні жанри патристичної літератури IV-V століть, які стали прикладом для наслідування у інших національних літературах і українська літературна традиція не є в цьому винятком.

«Давньогрецький тринітарний термін» – це слово, що належить до *гнізда* давньогрецьких тринітарних термінів, які пов'язані між собою концептуальними, лексико-семантичними та об'єктивно-історичними зв'язками в контексті догматичного вчення Східної Церкви про Пресвяту Трійцю періоду семи Вселенських Соборів [4, 7].

Давньогрецька тринітарна термінологія проходить період свого становлення та усталення з I – по IV століття н.е. Найбільш насиченою давньогрецькими тринітарними термінами є патристична література IV – V століть апологетичного, догматичного та літургійного підстилів чи різновидів [15].

Специфіка змісту текстів конфесійного стилю досліджуваного періоду незалежно від його підстилю чи жанру вимагає виокремлення третього роду інформації – концептуально-трансцендентної. Вона виступає першим родом інформації у текстах цього стилю. Два інші роди інформації, про які говорять Т. Некряч і Ю. Чала (предметно-ло-

гічний (об'єктивний) та суб'єктивний) менше притаманні текстам конфесійного стилю. Тому досягнення концептуально-трансцендентної еквівалентності у перекладі є найважливішим критерієм якості перекладного тексту конфесійного стилю. Донесення до читача перекладного тексту інформації першого роду – концептуально-трансцендентної інформації – є наближенням до збереження смислу конфесійних текстів. Важливим чинником досягнення цієї еквівалентності є розуміння віддаленості у часі мов, культур, мовних картин світу, концептів та реалій.

«*Концептуально-трансцендентна еквівалентність*» – це відповідність мовної одиниці оригіналу мовній одиниці перекладу на рівні їх смислового наповнення через наявність у них концептуально-трансцендентних сем (змістових елементів семемі, що характеризують Бога, Його природу та властивості). Компонентний аналіз перекладних давньогрецьких тринітарних термінів середини IV століття показав, що будь-який з цих тринітарних термінів має щонайменше одну таку сему [4,8]. Наприклад, термін «єдиносутнісний» – прикметник чоловічого роду однини, означає: «мати єдину / ту саму / невіддільну природу». У тексті формули Нікейського Символу Віри 325 року він має три концептуально-трансцендентні семи: 1) Бог Син *тієї самої сутності (природи)* з Богом Отцем; 2) Бог Син *нероздільний за сутністю (за природою)* від Бога Отця; 3) Бог Син *є за своєю сутністю разом* з Богом Отцем *єдиний* у Пресвятій Трійці.

На шляху досягнення концептуально-трансцендентної еквівалентності є мовні, культурні і конфесійні перешкоди. Перекладність та адекватність перекладу тринітарного терміна здебільшого залежить від подолання цих перешкод.

Мовні (культурні, конфесійні) перешкоди – історико-інформаційне нагромадження, яке отримує термін під час історико-контекстуального існування в конкретній галузі науки, що унеможливує або ускладнює його відтворення з мови оригіналу мовою перекладу. Про ці перешкоди доцільно говорити в зв'язку з можливостями / неможливостями збереження зовнішньої та внутрішньої форми оригінальних християнських догматичних творів, віддалених у часі.

Аспектні особливості (граматичні, жанрово-стильові, та навіть інформаційні) давньогрецьких оригіналів є неповторними через відсутність граматичної, семантичної, лексичної і жанрово-стильової еквівалентності в сучасних мовах. Це пояснюється відсутністю багатьох сучасних нам мов у час написання оригінальних творів класичного та візантійського періодів. Багата та рафінована давньогрецька мова існувала в розвинутій культурі та іншій світоглядній традиції, якої не було в історичному розвитку сучасної англійської, німецької чи італійської мов. Українська мова успадкувала частково це історичне коріння завдяки християнству та створеної греками – Кирилом та Мефодієм кирилиці. Але українська мова у своїх історичних початках у формі староболгарської, церковнослов'янської та староукраїнської мов не ввібрала в себе через християнство візантійського обряду того, що засвоїло християнство на території Візантійської Імперії зі скарбниці класичної культури, літератури, філософії та мистецтва давніх греків до народження Христа. В. Коптілов зауважує, що «кожна епоха має свій об'єктивно-історичний зміст, породжені ним ідеї та настрої і відповідний спосіб їх мовного втілення» [2, 31]. На думку цього ученого, слід звернути увагу на «художній досвід авторів історичних романів С.Скляренка та П. Загребельного. Вони не писали своїх романів з епохи Київської Русі давньоруською мовою. Вони лише унікали слів, які несуть у собі явні прикмети новітнього часу, а також зрідка додавали – для створення атмосфери достовірності – окремі вкраплення застарілих слів та синтаксичних конструкцій» [2, 31]. В. Коптілов пропонує дотримуватися двоєдиного принципу у перекладі творів, від-

далених у часі: 1) відмови від неологізмів і 2) тактовного використання архаїзмів. Цей лінгвістичний метод набув широкого використання на практиці [2, 31].

Перешкодами у перекладі термінів, віддалених у часі є недоречне використання неологізмів та архаїзмів, що стають анахронізмами та недотримання жанрово-стильових властивостей оригіналу у мові перекладу [2].

Ще одною особливістю текстів конфесійного стилю, а особливо догматичних жанрів – це тяжіння до прихованості авторської концепції та тяжіння автора до загальноприйнятих догматичних висновків [14]. Ця характеристика догматичної літератури полегшує сприйняття першотвору перекладачем, оскільки є повторюваність ідей, сюжетних ліній, переконань з метою досягнення догматичних висновків. Рідкісним, але можливим є той факт, коли слід говорити про ідіостиль автора у догматичних різновидах текстів конфесійного стилю (авторський *символ віри*, коментарі на канонічні книги Нового чи Старого Заповіту, жанр *слова*, і навіть *листи-послання*).

Відповідно до кількісних підрахунків уживаних граматичних форм та частоти уживання тієї чи іншої граматичної форми, у вибраних працях давньогрецької християнської літератури 351 – 362 років апологетичного і догматичного літературного різновиду [15] ужито 17 граматичних форм дієлова «ὀφίστημι»: «ὀλοστήναι» (aor. II, inf. act.), «ὀφεστώσας» (part. perf., f, N. Pl. (атематичний), activi), «ὀφεστώτων» (part. perf., f, G. Pl. (атематичний), activi), «ὀφεστώτα» (part. perf., f, N. S. (атематичний), activi), «ὀφεστώς» (part. perf., m, N., S. (атематичний), activi), «ὀλέστη» (aor. II, 3 P. ind., activi), «ὀφίστασθαι» (praes., M. - P., inf.), «ὀλοστήσαντα» (part., aor. i., activi, N., S. (n/m)), «συνὀλοστήσαντος» (part., aor. i, activi, G., S. (n/m)), «ἀνυλόστατα» (Part. (субстантивований), Pl., n), «ὀφέστώσαν» (perf activi, S., f, Acc. (сильний)), «ἀνυλόστατου» (adj., m, G., S.), «ὀφεστηκός» (part. perf., n, S., activi), «ἀνυλόστατος» (adj., m, N., S.), «ὀφιστάμενα» (part.praes., Pl., N., M.-P.), «ὀφίσταται» (praes. ind., 3 P. S., M.-P.), «ὀλοστήσεται» (fut. ind., 3 P. S., M.-P.) [11; 12; 13].

Іменник «ὀλόστασις» є найбільш уживаним віддієслівним похідним у проаналізованих оригінальних працях. З 6 ужитих іменникових форм превалюють такі 4 форми: «ὀλόστασις» – N., S. (8,3 %), «ὀλοστάσεως» – G., S. (26,0 %), «ὀλόστασιν» – Acc., S. (14,6 %), «ὀλοστάσεις» – N./Acc., Pl. (12,5 %).

Завдяки використанню концептуально-трансцендентної еквівалентності як критерію оцінки якості перекладу було виявлено численну кількість невідповідностей в перекладі форм та похідних дієслова ὀφίστημι. Наприклад, було виявлено такі невідповідності перекладу давньогрецького терміна ὀλόστασις (похідного іменника від дієслова ὀφίστημι), як: «substance», «essence», «person» – англійською мовою; «die Person», «die Substanz», «das Wesen» – німецькою мовою; «sostanza», «essenza», «persona» – італійською мовою; «істота» – українською мовою [5].

Використання елементів зіставного компонентного аналізу у аспектному перекладознавчому розгляді виявило невідповідності між концептуально-трансцендентними семами оригінального та перекладного терміна та розбіжність у співвідносності кількості їх використання. Це свідчить про ефективність запровадження в аналізі критерію концептуально-трансцендентної еквівалентності.

Висновки. Завданням критики конфесійного перекладу є надання обґрунтованої оцінки нових перекладів, чому сприяє запровадження додаткового критерію оцінки якості перекладу, яким є концептуально-трансцендентна еквівалентність.

Важливість запровадження концептуально-трансцендентної еквівалентності при застосуванні компонентного аналізу для оцінки якості перекладу тринітарної терміно-

логії виявився ефективним і показав, що будь-який з адекватно відтворених тринітарних термінів має щонайменше одну таку сему.

Труднощі відтворення концептуально-трансцендентної наповнюваності давньогрецьких тринітарних термінів пояснюються: 1) мірою віддаленості у часі мов оригіналу та перекладу; 2) їхнім різним ступенем спорідненості; 3) різними історіями розвитку богословських традицій тринітарної термінології мови оригіналу і мови перекладу; 4) різними мовними картинами світу автора першотвору та перекладача; 5) невідповідності гіперо-гіпонімічних парадигм тринітарних термінів у мові оригіналу та мовах перекладу; 6) історично сформованою залежністю від перекладацьких традицій.

Неадекватності перекладу давньогрецьких тринітарних термінів сучасними мовами відображають наявність та закріплення гіперо-гіпонімічних термінологічних парадигм у тринітарних терміносистемах у процесі історичного розвитку фахових мов перекладу. Гіперо-гіпонімічний переклад іменника «ὁλοθρατος» свідчить про існування декількох понять для позначення одного явища у богословській термінологічній системі того часу. Заміна родового терміна видовим і навпаки спричиняє неадекватності у перекладі термінів та невідповідності у передачі концептуально-трансцендентного смислу, що спотворює первинну авторську інформацію. Такі труднощі перекладу мають місце з часів перших перекладів давньогрецьких термінів латинською мовою і пояснюються ще частково неусталеністю лексико-семантичних та поняттєвих взаємозв'язків давньогрецької тринітарної терміносистеми середини IV століття, що набули свого офіційно задокументованого усталення в тексті Нікейсько-Константинопольського Символу Віри 381 року [14].

З метою уникнення неадекватностей перекладу вчені рекомендують ознайомлюватися з гіперо-гіпонімічною парадигмою термінів давньогрецької тринітарної терміносистеми, уживаної автором оригіналу; інтенцією, з якою ужито той чи інший термін; контекстом авторського повідомлення у рамках жанрово-стилістичних особливостей патристичної літератури цього періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Влахов С. М. Непереводимое в переводе / С. М. Влахов., С. М. Флорин. – М., 1978. – 342 с.
2. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : навч. пос. / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 280 с.
3. Некряч Т. Є. Через терни до зірок : труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів : навчальний посібник / Т. Є. Некряч, Ю. П. Чала. – Вінниця : Нова Книга, 2010. – 195 с.
4. Попович Н. М. Відтворення давньогрецької тринітарної термінології в українській християнській богословській терміносистемі (на матеріалі перекладів догматичної християнської літератури 351-362 років) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Наталія Мафтеївна Попович ; Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2015. – 20 с.
5. Попович Н. Становление и перевод древнегреческого тринитарного термина ὁλοθρατος / Н. Попович // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. – Košice : Academic Society of Michal Baludansky. – Vol. 2. – Nr 1. – С. 103–106.
6. Филиппов К. А. Лингвистика текста : Курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 336 с.
7. Dörrie H. Ypostasis : Wort- und Bedeutungsgeschichte / H. Dörrie. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1955. – S. 35–92.
8. Drecoll V. H. Die Entwicklung des Trinitätslehre des Basilius von Cäsaraea. Sein Weg von Homöusianer zum Neomizäner / V. H. Drecoll. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1996. – 416 S.
9. Hanson R. P. C. Search for the Christian Doctrine. The Arian Controversy 318-381 / R. P. C. Hanson. – Edinburgh : T&TCLARK, 1988. – P. 152–458.

10. Nida E. A. Towards a science of translating. With special reference to principles and procedures involved in Bible translating / E. A. Nida. – Leiden : Brill, 1964. – 331 p.
11. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – Paris, 1857. – V. 25–28.
12. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – Paris, 1863. – V. 42 : Epiphanius Constantiensis in Cypro Episcopus. – P. 399–474.
13. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – V. 67 : Socrates et Sozomenus. – Paris, 1864. – P. 367–462.
14. Simonetti M. La crisi ariana nel IV secolo / M. Simonetti. – Roma : Institutum Patriticum «AUGUSTITUANUM», 1975. – 598 p.
15. Young F. Classical genres in Christian guise ; Christian genres in classical guise / F. Young // The Cambridge history of early Christian literature ; [ed. by F. Young, L. Ayres, A. Louth]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – P. 251–258.

REFERENCES

1. Vlaxov S. M. Neperevodimoe v perevode / S. M. Vlaxov, S. M. Florin. – M., 1978. – 342 s.
2. Koptilov V. Teoriya i praktyka perekladu : navch. pos. / V. Koptilov. – K. : Yunivers, 2003. – S. 4–58.
3. Nekryach T. Ye. Cherez terny do zirok : trudnoshhi perekladu khudozhnix tvoriv. Dlya studentiv perekladatskykh fakul'tetiv vy'shchykh navchal'nykh zakladiv : navchal'nyj posibnyk / T. Ye. Nekryach, Yu. P. Chala. – Vinny'cya : Nova Knyha, 2010. – 195 s.
4. Popovych N. M. Vidtvorennya davn'ogretskoyi trynitarnoyi terminolohiyi v ukrayin's'kij khrysty'yans'kij bogoslovs'kij terminosystemi (na materialy perekladiv dogmaty'chnoyi khrysty'yans'koyi literatury 351-362 rokiv) : avtoref. dis ... kand. filol. nauk : 10.02.16 / Nataliya Mafteyivna Popovych ; Derzhavnyj zaklad «Pivdenoukrayin's'kyj natsional'nyj pedagogichnyj universytet imeni K. D. Ushyn's'koho». – Odesa, 2015. – 20 s.
5. Popovych N. Stanovlenie i perevod drevnegrecheskogo trinitarnogo termina ὑπόστασις / N. Popovych // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. – Košice : Academic Society of Michal Baludansky.– Vol. 2. – Nr 1. – S. 103–106.
6. Filippov K. A. Lingvistika teksta : Kurs lekcij / K. A. Filippov. – SPb. : Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2003. – 336 s.
7. Dörrie H. Ypostasis : Wort- und Bedeutungsgeschichte / H. Dörrie. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1955. – S. 35–92.
8. Drecoll V. H. Die Entwicklung des Trinitätslehre des Basilius von Cäsarea. Sein Weg von Homöusianer zum Neonizäner / V. H. Drecoll. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1996. – 416 S.
9. Hanson R. P. C. Search for the Christian Doctrine. The Arian Controversy 318-381 / R. P. C. Hanson. – Edinburgh : T&TCLARK, 1988. – P. 152–458.
10. Nida E. A. Towards a science of translating. With special reference to principles and procedures involved in Bible translating / E. A. Nida. – Leiden : Brill, 1964. – 331 p.
11. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – Paris, 1857. – V. 25–28.
12. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – Paris, 1863. – V. 42 : Epiphanius Constantiensis in Cypro Episcopus. – P. 399–474.
13. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – V. 67 : Socrates et Sozomenus. – Paris, 1864. – P. 367–462.
14. Simonetti M. La crisi ariana nel IV secolo / M. Simonetti. – Roma : Institutum Patriticum «AUGUSTITUANUM», 1975. – 598 p.
15. Young F. Classical genres in Christian guise ; Christian genres in classical guise / F. Young // The Cambridge history of early Christian literature ; [ed. by F. Young, L. Ayres, A. Louth]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – P. 251–258.

Статтю подано до редакції 03.05.2015 р.